

Summary

There are was presented large enough critical review of works devoted to Ukrainian Futurism and creativity of its bright representative of Geo Shkurupiy in the artikle. It was indicated interest of contemporary literature researchers mostly of prosaic author's legacy (novels "The door to day", "Zhanna – battalion girl", "Miss Adrien"). It was analyzed the specifics of using traditional models of dantiana in the pamphlet "The Divine comedy".

Keywords: Futurism, dantiana, traditional model, pamphlet, architectonic, intertextual game.

УДК 821.111:821.161.2.091

Коноваленко Т. В.,
кандидат педагогічних наук,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Б. Хмельницького
tetiankabehappy@gmail.com

МАГІЧНО-РЕАЛІСТИЧНА ТА ХИМЕРНА ПРОЗА

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Одним з найцікавіших напрямів сучасної літератури є магічний реалізм. Цей термін застосовується як українськими, так і зарубіжними літературознавцями. Проте у вітчизняному літературознавстві про магічний реалізм мова йде переважно відносно творчості латиноамериканських письменників. В українській літературі спорідненим до магічного реалізму явищем вважається химерна проза.

Численні роботи присвячено дослідженню магічного реалізму та химерної прози, проте фундаментальних праць, у яких би ці важливі літературні явища порівнювались, особливо в англійській та українській літературі, немає. На сьогодні вивчення і порівняння цих явищ вимагає особливої уваги, оскільки вони значно вплинули на сучасний літературний процес.

Аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених даній проблемі.

Різними аспектами магічно-реалістичної та химерної прози присвячувались літературознавчі і мовознавчі дослідження. Потенціал цих літературних явищ є надзвичайно високим, тож розглянемо спрямованість цих досліджень.

Історії появи терміна "магічний реалізм" та цього напрямку свої праці присвятили К. Кісліцин, Б. Тейлор, а теоретичним питанням обґрунтування його сутності – М.-Е. Ангуло, Р. Вілсон, Д. Даноу, Дж. Деш, Л. Замора, Ю. Кравінскан, М. Марголіс, Ф. Рох, С. Тамарана В. Феріс, Л. Хатчеон, А. Хегерфельдт, Г. Хенкок, А. Ченеді, В. Шпіндлер, М. Ячменьова та інші.

Творчість окремих англійських письменників-магічних реалістів або окремі аспекти магічно-реалістичної літератури вивчали Н. Владимірова, Ж.-П. Дюрікс, Дж. Ендрюс, Т. Кононенко, Лідія да Круз Кордейро Марейра, Д. Мазін, І. Облачко, П. Палмер, А. Сміт, Б. Фінні, Є Чемякін та інші.

Порівнювали творчість англійських магічних реалістів Ф. Алдама, А. Андерсен, К. Кітінг, І. Редді, Н. Шамсутдінова. Як бачимо, порівняльних літературознавчих праць не надто багато.

Українська химерна проза досліджувалась переважно на рівні творчості одного автора або одного-двох аспектів цього явища у порівнянні творчості кількох українських авторів (Н. Адамчук, М. Барабаш, О. Горлова, А. Горнятко-Шумилович, Н. Городнюк, О. Двудичанська, Л. Лавринович, І. Приліпко, Л. Тарнашинська).

У свою чергу Н. Козачук вивчала дещо ширше питання – поетику української інтелектуальної прози 1960–90 рр., а В. Т. Чайковська досліджувала історію виникнення терміна “українська химерна проза”.

Порівняльні літературознавчі дослідження представлені недостатньо широко. Так, Ю. Падар зробив спробу порівняти магічний реалізм і химерну прозу та з'ясувати їхні зв'язки: протистояння чи взаємодію. І. Стешин порівнювала художнє втілення феміністичної ідей в найновішій британській і українській прозі А. Картер та О. Забужко. Жанровій інтерференції у романах Валерія Шевчука та Айріс Мердок присвячено дослідження А. Топуз.

Виділення невирішених проблем. Як бачимо, актуальними проблемами сучасного порівняльного літературознавства є уточнення поняття “химерна проза” та з'ясування їх з магічним реалізмом спільних і розбіжних характеристик. Також важливим питанням у сучасному літературознавстві є порівняння близьких явищ магічно-реалістичної та химерної прози, творів англомовних і українських письменників, що працювали і працюють в цьому напрямі.

Саме тому **метою** статті є порівняння суті і специфіки функціонування магічно-реалістичної й химерної прози. **Завдання** нашого дослідження полягають у визначенні понять “магічний реалізм” і “химерна проза”, порівнянні їхніх суттєвих характеристик, з'ясуванні своєрідності їхнього впливу на читача.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Магічний реалізм і химерна проза є об'єктом дослідження багатьох літературознавців і мовознавців. Оскільки ці явища містять багато спільного, хоча й тлумачаться неоднозначно різними науковцями, розглянемо суть цих понять та їхні характерні риси.

Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених магічному реалізму, єдиного трактування цього поняття немає. При чому відмінності простежуються вже на рівні категорії, тобто магічний реалізм вважають і “дискурсом постмодернізму”, і “умовною назвою модерністської течії”, і “художнім методом” з магічними елементами в реалістичній картині, і “концепцією” з магічним змістом, і “різномірними явищами в живописі й літературі”, і “реалізмом, в якому поєднуються риси реального та фантастичного”. Нам імponує тлумачення магічного реалізму як літературного напрямку з наявністю реалістичних і фантастичних або міфологічних елементів, при чому реалістичне не завжди є правдоподібним, у той час як фантастично-міфологічне досить часто займає нішу реалістичного.

У “Лексиконі загального та порівняльного літературознавства” вказується, що магічний реалізм – “не зовсім усталений термін для позначення специфічних особливостей латино-американського роману другої половини ХХ століття” [4, 309]. Подібне пояснення терміну є не зовсім точним, оскільки в цьому напрямі працюють не тільки романісти, але й митці художніх творів малої форми. Такими, наприклад,

є оповідання Анджели Картер, хоча вона також є і романісткою. Тому більш доречним буде говорити про магічно-реалістичну прозу, а не стверджувати, що цей напрям співвідноситься тільки з жанром роману.

В тому ж таки “Лексиконі” зазначається, що сутність магічного реалізму полягає в органічному поєднанні натуралістичного точного показу дійсності та фантастично-чудесної стихії, побутових деталей та символіко-міфологічних елементів, зовнішнього примітивізму та потаємних глибин свідомості, передчуттів, інтуїції [4, 309]. Хоча специфіка магічного реалізму має перераховані характеристики, у більш сучасному трактуванні він розглядається як явище, яке його “засновники” у своїх програмних статтях ґрунтують на двох основних принципах: 1) повернення літератури (чи живопису, чи мистецької діяльності загалом) до реальності, не до реалізму в зрозумілому нам літературознавчому сенсі, а саме до реальності в первісній, міфологічній її іпостасі. Це розуміння й осмислення повсякденності крізь призму людської свідомості й чуттєвості, які перетворюють її на щось незвичайне і чудесне, наповнене силами, що діють безвідносно до людських бажань, оживають та набувають реальних обрисів. Це, власне, повернення до первісної міфологічної свідомості; 2) пошук автентичності, власного місця у великому й змінному світі, усвідомлення цінності власного існування та самостійного розвитку, повноцінності питомої культури, що стало особливо важливим для країн Латинської Америки, які довгий час через відомі політичні та соціальні чинники не могли розвиватися самостійно, залишалися у “колоніальній тіні” США та Англії [5, 399].

А. Хегерфельдт робить свій внесок у спірне питання, щодо сутності магічного реалізму в британській літературі. Дослідниця порушує важливі проблеми ототожнення магічного реалізму тільки з латиноамериканськими письменниками, вказуючи на його функціонування у всьому постколоніальному просторі, також стверджує, що магічні реалісти можуть працювати в цьому напрямі, якщо вони мають безпосереднє відношення до постколоніальної реальності, тобто знають цей світ зсередини. Вона вказує на поєднання західної раціональності і міфології поневолених народів. Загалом робиться висновок щодо того, що магічний реалізм може і навіть має розглядатися як постколоніальна течія [8, 81–82].

Услід за К. М. Кісліциним ми також вважаємо, що напрям магічного реалізму з’явився у результаті художнього синтезу і поєднав “реалістичну естетику з національною міфологією” [3, 275].

У “Лексиконі” відзначається те, що в українській літературі явище, споріднене магічному реалізму, отримало назву химерний роман (О. Ільченко, В. Земляк, В. Шевчук) [4, 310]. Хоча визначення напряму саме як роману з певними особливостями є не зовсім доречним, оскільки, по-перше, роман не може бути напрямом, а, по-друге, химерна проза представлена не тільки романами, але й меншими за обсягом формами літературних творів.

Розглянемо, як тлумачиться химерна проза. У довідкових джерелах вона являє собою “піджанр прози, у якому розповідається про неймовірні події, де реальне поєднується з фантастичним, умовним; засоби іронії, гротеску, театральності – з елементами фольклорної та міфологічної поетики. У “химерних” творах відбуваються

дивовижні метаморфози з персонажами, зміщення подій у часі й просторі” [7]. А основними рисами химерної прози названо: використання міфів, відсутність хронотопу, присутність химерних образів, стертість межі між реальним та ірреальним світами.

На думку, В. Панченко визначальною властивістю химерної прози є неосаяжність сюжетного часу, несподіване переплетіння різноманітних стильових пластів – ліричних, гротескових, патетики, іронії тощо [6, 5].

У свою чергу, А. Й. Горнятко-Шумилович відзначає домінантні атрибути “химерної” прози, як-от: творча орієнтація письменників на фольклорні традиції, фантазмагоричне перетворення реальної дійсності та такі ознаки “химерності” як елементи народної сміхової культури (гумор, бурлеск, фарс), суб’єктивну ліризовану розповідь, “стилістичну поліфонію” тощо [2, 7]. Також дослідниця вказує на функціонування химерної прози як засобу психоаналізу, пізнання людини, метафізики її душі, інструменту для дослідження найзлободенніших проблем сучасності, що дозволяє “парадоксальним чином наблизитися до життєвої правди, до реалізму”, зокрема у химерній прозі Валерія Шевчука [2, 11].

Грунтовні дослідження літературознавців дозволяють виділити окремі рівні у творчості письменників, що пишуть химерну прозу. Так, Мар’яна Барабаш стверджує що творам В. Шевчука властивою є стильова розшарованість, причиною якої є “такий момент: їхня “химерність” (звісно, умовно кажучи) упродовж усього творчого шляху письменника набувала різних видоформ, серед яких спробуємо виокремити принаймні чотири стильові рівні його прози, починаючи від 60-х років ХХ ст. і включно з першими роками Нового Тисячоліття. Це такі стильові рівні:

- 1) фольклорно-химерний (представлений романом-баладою “Дім на горі”;
- 2) містично-химерний (тексти, у яких провідними є сновізіяні мотиви з історичним підтекстом: це – “Птахи з невидимого острова”, “Сповідь”, “Мор”);
- 3) химерно-історіософський (трилогія “Три листки за вікном”, збірка оповідань “У череві апокаліптичного звіра”, повість “Око прірви”, історичні повісті “Розсічене коло”, “У пащу Дракона”, “Біс плоті”, “Закон зла (Загублена в часі)”; “Срібне молоко”);
- 4) готично-притчевий (оповідання і повісті, які склали збірку “Сон сподіваної віри”, у яких також переважають онейричні мотиви, проте без візіонерських одкровенень)” [1].

Істотним досягненням науки є встановлення того факту, що химерна проза в українській літературі своє появою зобов’язана внутрішньолітературним процесам, на її появу латиноамериканський магічний реалізм вплинути не міг. Як пояснює Ю. Падар, “магічний реалізм” “як естетичне явище почав своє життя раніше ніж “химерна проза”. Термін з’являється ще на початку ХХ ст. у статті німецького культуролога, критика, мистецтвознавця Франца Роха (Franz Roh), яка мала промовисту назву “Магічний реалізм: пост-експресіонізм” (1925). 1927 р. есе Ф. Роха було перекладено іспанською та опубліковано у впливовому Revista de Occidente Х. Ортегою-і-Гассетом, що дає підстави говорити про суттєвий вплив ідей німецького дослідника на зародження та розвиток латиноамериканського літературного магічного реалізму. Основною тезою роботи стає протиставлення відірваного від життя, від реальності існування, необ’єктивного експресіоністичного

живопису та явища, яке Ф. Рох назвав пост-експресіонізмом і яке на меті мало повернення до об'єктивності: "Основне завдання пост-експресіонізму – знову ввести реальність у поле зору митця. Продемонструвати просто щастя бачити, впізнавати". Проте, за критиком, нове мистецтво далеке від простого копіювання життя: "Малювати реалістично – це не портретувати чи копіювати, а радше ретельно будувати, конструювати об'єкти, що існують у світі в їх конкретній першопочатковій формі. Стара Аристотелева ідея наслідування набуває духовного змісту. Для нового мистецтва це питання інтуїтивного представлення внутрішньої природи зовнішнього світу" [5, 399].

Ю. Падар слушно зазначає, що незважаючи на появу терміна ще на початку ХХ ст., активний розвиток "магічного реалізму" починається у 50–60-х роках, а так званий "бум" спостерігається вже у другій половині 60–70-х роках, коли друком виходить неперевершений роман Г. Гарсія Маркеса "Сто років самотності" (1968), згодом з'являється його перший переклад англійською (1970), а видатного гватемальського прозаїка М. А. Астуріаса нагороджують Нобелівською премією "за внесок у літературу". У той самий час (60–70-і роки ХХ ст.) в Україні починає свій активний розвиток літературне явище під назвою "химерна проза", яке за багатьма своїми художніми якостями є аналогічним латиноамериканському "магічному реалізмові" [5, 399].

В обох напрямів є багато спільного. Таким є, наприклад, міфологізм, який є обов'язковим атрибутом магічно-реалістичної й химерної прози і на структурному, і на змістовому рівнях. Міф функціонує у цих творах безпосередньо або ж опосередковано через фольклорні елементи. Як слушно зазначає Ю. Падар, міфологізм у магічно-реалістичній і химерній прозі – "це не просто калькування, мавпування та механічне вживлення міфу чи фольклору в текст, це їх авторське осмислення, трансформація й синтезування з реальністю (у вигляді події, персонажів, антуражу), що стає темою твору. Лише за умови таких "маніпуляцій" з різномірним матеріалом ("фантастичний" міф і реальність) утворюється текст, що може вважатися текстом "магічного реалізму" чи "химерної прози" [5, 400]. Також дослідник наголошує на тому, що "використання міфу і фольклору, вживлення в тексти елементів народної обрядовості стає засобом створення нової художньої реальності, яка корелює з реальністю безпосередньою і таким чином імпліцитно піднімає важливі соціальні, моральні, етичні тощо питання".

Стосовно характеристик магічного реалізму та химерної прози слід вказати на найголовнішу і найбільш часто наголошувану – контекст постколоніалізму. Більшість творів магічного реалізму створено авторами, які є вихідцями з раніше поневолених країн і на світогляді яких позначився хід історії то залежної, то вільної країни. Химерна проза також порушує проблеми поневолення реальної чи ірреальної країни, народу чи його представників іншими країнами, народами, уявними чи реальними. Автори магічно-реалістичних та химерних творів переважно будували їхній зміст навколо питань історичного досвіду людства, при чому кризь призму міфології, фольклорного світогляду. На особливу увагу заслуговує просторова-часова організація творів цього літературного напрямку. Хоча кожен

митець використовує свій індивідуальний, унікальний стиль, проте доволі часто простежується відсутність або порушення хронології, часові екскурси, невідомість про місце подій або ж часта зміна його. Важливими ресурсами для зображення подій є національні джерела, традиції, усна народна творчість. Переплетення реального з ірреальним, побутового з магічним, сучасного з історичним є суттєвою ознакою як магічного реалізму, так і химерної прози. Не можна не відзначити й філософську спрямованість творів, про що свідчить їхній інтелектуалізм. Тобто у прочитанні такого твору читач не отримує інформації в готовому вигляді. Зміст тексту не знаходиться на поверхні – до його суті треба “дійти” або “досягти”. Ідея автора є своєрідно зашифрованою, закодованою. Важливим інструментарієм авторів цих творів є поетика, яка становить особливий інтерес для літературознавців. Так, використання символіки чисел, кольору, символів досить часто є наскрізним для всього твору.

Вказував на багато спільних рис в латиноамериканському магічному реалізмі та українській химерній прозі й Ю. Падар, уточнюючи, що вони полягають “у прагненні митців осмислити долю й перспективи подальшого розвитку своїх країн в умовах колоніальної залежності, утвердити автентичність та “життєспроможність” власних націй шляхом демонстрації питомої культури, базованої на специфічному, формованому століттями розвитку, світогляді”, “звернення до міфу, до питомого фольклору, що має стати базисом для формування нового типу свідомості, з одного боку, та уможлиблює створення загальних моделей стосунків індивідууму зі світом – з іншого” [5, 403].

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми. Отже, магічно-реалістична проза належить до літературного напрямку з наявністю реалістичних і фантастичних або міфологічних елементів, при чому реалістичне не завжди є правдоподібним, у той час як фантастично-міфологічне досить часто займає нішу реалістичного. У сучасному літературному процесі магічно-реалістична проза представлена літературами багатьох країн, проте найширше репрезентована англомовними письменниками.

Химерна проза є набуток українських письменників і має свою власну історію розвитку. Химерна проза належить до літературного напрямку, в якому реальне поєднується з фантастичним, умовним; засоби іронії, гротеску, театральності – з елементами фольклорної та міфологічної поетики. Відзначаються ці твори дивовижними перетвореннями персонажів, переплетенням марень або снів з дійсністю, зміщенням подій у часі й просторі.

Основними спільними рисами магічно-реалістичної й химерної прози є використання міфів, відсутність хронологу, присутність химерних образів, стертість межі між реальним та ірреальним світами.

Перспективами подальшого розвитку проблеми вважаємо порівняння англомовних та україномовних традицій магічно-реалістичної й химерної прози, детальне порівняння поетики окремих авторів та узагальнення рис, властивих літературному напрямку.

Література

1. Барабаш М. Жанрові особливості та образно-стильові доміанти готично-притчевої прози Валерія Шевчука [Електронний ресурс] / М. Барабаш. – Режим доступу : <http://ariadna.sumno.com/literature-review/zhanrovi-osoblyvosti-ta-obrazno-stylovi-dominanty/>.
2. Горнятко-Шумилович А. Й. Інтелектуалізм прози Валерія Шевчука : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 "Українська література" / А. Й. Горнятко-Шумилович. – Львів, 1999. – 20 с.
3. Кислицын К. М. Магический реализм / К. М. Кислицын // Знание. Понимание. Умение. – 2011. – № 1. – С. 274–277.
4. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Ч. : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
5. Падар Ю. А. "Магічний реалізм" і "хімерна проза": протистояння чи взаємодія? / Ю. А. Падар // Літературознавчі студії : [зб. наук. пр.]. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 33. – С. 397–404.
6. Панченко В. Гуси – лебеді і морози 1921 року / В. Панченко // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 9. – С. 4–8.
7. Химерна проза [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B0.
8. Hegerfeldt A. Contentious Contributions: Magic Realism goes British [Electronic resource] / A. Hegerfeldt. – Mode of access : <http://www.janushead.org/5-2/hegerfeldt.pdf>.

Анотація

Стаття присвячена питанням функціонування магічно-реалістичної й химерної прози в англійській та українській літературі відповідно. Порівнюються суть і специфіка цих літературних напрямів. Визначено зміст понять "магічний реалізм" і "хімерна проза", порівняно їхні суттєві характеристики, з'ясовано своєрідність їхнього впливу на читача. Підкреслюється відсутність взаємного впливу цих напрямів, оскільки простежено їхню історію виникнення. На основі аналізу прикладів із сучасної літератури вказується на багато спільних рис між магічно-реалістичною і химерною прозою.

Ключові слова: магічно-реалістична проза, химерна проза, міфологізм, постколоніалізм, реальний та ірреальний світи.

Summary

The article deals with the questions of magical-realistic and chimerical prose functioning in English-language and Ukrainian literatures correspondingly. The essence and peculiarities of these literary schools are compared. The meanings of the notions "magical realism" and "chimerical prose" are defined, their essential characteristics are compared, the originality of their influence on a reader is studied. Following the history of these schools appearing proves absence of their mutual influence. On the basis of analysis of contemporary literature examples, a lot of common characteristic are found in magical-realistic and chimerical prose.

Keywords: magical-realistic prose, chimerical prose, mythologism, post-colonialism, real and unreal worlds.

УДК 821.112.2-343

Мітракова О. О.,
діловод відділу кадрів та ЗД,
Бердянський державний педагогічний університет
oksnew@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІФУ ПРО ОРФЕЯ У ТВОРІ "ОРФЕЙ І ..." ГАНСА ЕРІХА НОССАКА

Функціонування та трансформація відомих сюжетів і образів античної міфології в різні епохи має свої особливості та історію, але проблема їх вивчення